

A találat még nem tudás

Slug: a-talalat-meg-nem-tudas | Publikálva: 2026. 07. 11. | Tags: Információs integritás, Forráskritika, Világkép- és világépítés, Érvelési minőség

Vasárnap este valaki beírja a keresőbe: "Mennyi képernyőidő árt egy kilencéves gyereknek?" A kérdés hétköznapi, a tét viszont nem az. Néhány másodperc alatt érkezik egy gyermekpszichológus interjúja, két egymásnak ellentmondó hír, egy szülői fórum, egy alkalmazásgyártó blogja, eg...

Hogyan lesz a keresésből ellenőrizhető, javítható világkép

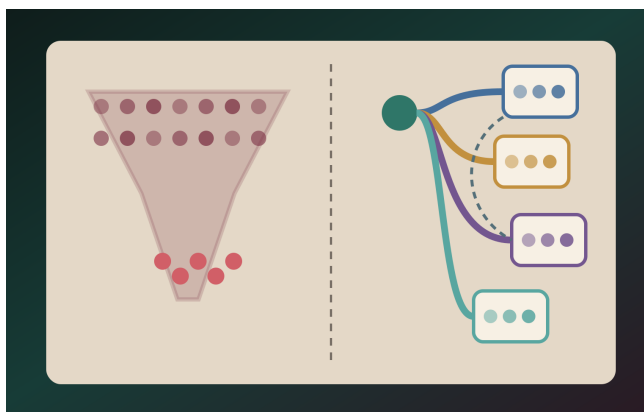
Vasárnap este valaki beírja a keresőbe: "Mennyi képernyőidő árt egy kilencéves gyereknek?" A kérdés hétköznapi, a tét viszont nem az. Néhány másodperc alatt érkezik egy gyermekpszichológus interjúja, két egymásnak ellentmondó hír, egy szülői fórum, egy alkalmazásgyártó blogja, egy kutatás közérthető összefoglalója és hat oldal, amely ugyanazt a sajtóanyagot más címmel közli. A böngésző szerint bőség van. A szülő fejében inkább torlódás.

A találat még nem tudás - dokumentarista keresőfelület + forrásfüggési infografika

Ilyenkor hajlamosak vagyunk úgy érezni, hogy az információ megszerzése megtörtént, csak a válasz kiválasztása maradt hátra. Ez az első tévedés. A találati lista különböző célból, eltérő módszerrel és gyakran egymásból előállított szövegek ideiglenes találkozóhelye; a valóság rendezett kivonatának csak látszik. Van köztük mérés, tapasztalat, reklám, intézményi ajánlás, vélemény és másodkézből rövidített magyarázat. Ezek nem ugyanazt a munkát végzik, ezért ugyanazzal a mércével sem értékelhetők.

A kérdés ráadásul már a keresés előtt irányt szab. A "miért káros?" bizonyítékot gyűjt egy előre kiosztott szerephez. A "milyen hatásokat mértek, milyen életkorban, milyen tartalom és használati helyzet mellett?" több ajtót hagy nyitva. A két mondat hasonló témáról beszél, mégis más információs tájat jár be. A kereső nem javítja ki helyettünk a kérdésbe rejtett feltételezést. Legfeljebb rendkívüli gyorsasággal kiszolgálja.

A találat még nem tudás - kettéosztott keresési tér és elágazó kutatási térkép

A keresés már a kérdés megfogalmazásánál elkezdődik

Egy jó kérdés nem attól jó, hogy tudományosan hangzik. Attól lesz használható, hogy kiderül belőle: pontosan miről, kikről, milyen időtávon és milyen következményről beszélünk. A "képernyőidő" lehet videóhívás a nagyszülővel, rövid videók végtelen sora, közös játék, házi feladat vagy háttérben futó mese. A "káros" jelenthet alvászavart, figyelmi nehézséget, kevesebb mozgást, családi konfliktust vagy egyszerűen azt, hogy a szülő rosszul érzi magát a helyzet miatt. Ha ezeket egyetlen szóba csomagoljuk, a találatok látszólag ugyanarra a kérdésre válaszolnak, valójában több külön ügyet kevernek össze.

Ugyanez történik közéleti állításoknál. A "romlott-e az oktatás?" kérdésből nem derül ki, hogy tanári létszámról, tanulói teljesítményről, társadalmi mobilitásról, intézményi autonómiáról vagy a szülők hétköznapi tapasztalatáról beszélünk. Mindegyikre lehet adatot találni. Az egyik mutató javulása azonban nem cáfolja automatikusan a másik romlását. A homályos kérdés előbb-utóbb homályos győzelmeket termel: mindenki talál valamit, amit lobogtathat, és senki nem kényszerül rá, hogy megmondja, pontosan mit bizonyított.

A motivált következtetés kutatása azt mutatja, hogy az ember nem semleges adatfeldolgozóként érkezik a kérdéshez. A kívánt eredmény befolyásolja, milyen érveket keresünk, mennyire szigorúan vizsgáljuk a kellemetlen bizonyítékot, és mikor érezzük úgy, hogy már eleget tudunk [1]. A megerősítési torzítás hasonlóképpen nem pusztá makacsság. A keresési kifejezésektől a források kiválasztásán át az emlékezetig több ponton is előnybe hozhatja azt, amit eleve valószínűnek tartottunk [2].

Ezért érdemes a keresés előtt feltenni egy kellemetlen, de tisztító kérdést: milyen eredmény gyengítené a mostani álláspontomat? Ha erre nincs válasz, könnyen lehet, hogy a tájékozódás helyét egy már kész történethez rendelt bizonyítékgyűjtés vette át.

A találati lista nem bírósági ítélet

A keresőmotor hasznos kapu, de nem igazságügyi fórum. Megmutatja, mi elérhető, mit ítélt relevánsnak, mi kapcsolódik a kifejezéseinkhez és mi került olyan formába, amelyet a rendszer fel tud dolgozni. Nem vállal garanciát arra, hogy a legelső találat a legerősebb bizonyíték, a leggyakrabban idézett mondat pedig a legpontosabb.

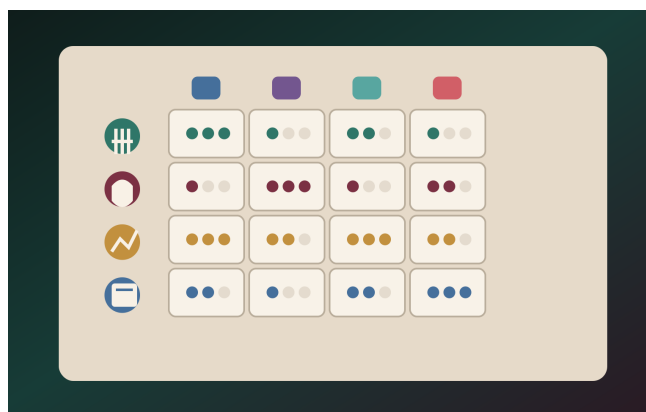
A sorrend mégis könnyen tekintélyé válik. Az első három eredményre ránézünk, a tizedikig ritkán jutunk el, a második oldal pedig sok felhasználó számára már földrajzilag is távolabb van, mint a Hold. Ehhez társul a szövegek formai magabiztossága. Egy rendezett oldal, szakmai fénykép, grafikon és intézményi logó erősíti a hitelesség érzetét akkor is, ha a konkrét állítás mögött vékony az alátámasztás.

Az AI által készített válasz tovább fokozhatja ezt a hatást. A rendszer találati lista helyett kész

mondatokat ad. A bizonytalanságok, forráskülönbségek és definíciós eltérések egyetlen sima bekezdésben olvadnak össze. A mondat nyelvtanilag lezárul, ezért az olvasó hajlamos úgy érezni, hogy a kérdés is lezárult. Pedig a gördülékenység legfeljebb azt jelzi, hogy a szöveg jól szervezett. Azt nem, hogy minden állítása egyformán ellenőrzött.

Egy ésszerű ellenőrzés a "megbízható-e az oldal?" kérdésnél szűkebben kezdődik: pontosan mire használjuk? Egy minisztériumi közlemény elsorángú forrás arra, mit jelentett be a minisztérium. Ettől még nem válik független hatásvizsgálattá. Egy érintett beszámolója pótolhatatlan lehet annak megértéséhez, hogyan éltek meg egy intézkedést, miközben nem mondja meg, milyen gyakori ugyanez az egész országban. Egy szakfolyóiratban megjelent kutatás módszertanilag erős lehet egy szűk kérdésben, de ettől még nem biztos, hogy a saját helyzetünkre közvetlenül átvihető.

A forrásnak tehát szerepe van, nem glóriája.

A találat még nem tudás - funkcionális forrásmátrix

A hitelesség gyakran az oldalon kívül látható

Az ismeretlen webhelyek értékelésénél a professzionális tényellenőrzők egyik jellegzetes gyakorlata az oldalirányú olvasás. A vizsgált oldalról kilépve új lapokon nézik meg, ki áll mögötte, milyen hírneve van, honnan származik az idézett adat, és más, független források hogyan írnak ugyanarról [3]. Ez a mozdulat egyszerűnek tűnik, mégis megfordítja a figyelem irányát. Ahelyett, hogy hagynánk magunkat végigvezetni az oldal saját önbemutatásán, kívülről próbáljuk elhelyezni.

A gyakorlatban ez néha prózaibb, mint amilyennek hangzik. Egy egészségügyi cikk alján szereplő "kutatások szerint" fordultnál megkeressük a hivatkozott tanulmányt. Kiderülhet, hogy állatkísérletről van szó, miközben a cikk emberekre általánosít; hogy a kutatás egy szűk csoportra vonatkozott; vagy hogy a hivatkozás valójában egy másik összefoglalóhoz vezet, amely szintén nem jelöli az eredeti adatot. Az állítás nem feltétlenül hamis. Csak a mögötte futó út jóval hosszabb és bizonytalanabb, mint amit a mondat mutat.

A forrás eredetének feltárása azért is fontos, mert a mennyiség könnyen álcázza az ismétlést. Öt hírportál öt logóval még nem öt független megerősítés. Lehet, hogy mind az öt ugyanazt a hírügynökségi anyagot rövidítette, ugyanarra a sajtóközleményre támaszkodott, vagy egymást idézte. Ilyenkor egyetlen állításunk van öt különböző keretben; az öt logó nem teremt öt független bizonyítékot.

A találat még nem tudás - forrásgenealógiai térkép

A közösségi médiában ez a hatás még erősebb. Egy állítás rövid időn belül sokszor szembejöhet, és az ismétlődés ismerőssége könnyen összekeveredik a bizonyítottság érzetével. A gyakoriság fontos adat lehet arról, mi terjed vagy mit tartanak sokan hihetőnek. A valóság leírásához azonban önmagában kevés.

Az adat minősége nem sznobéria

Csábító elképzelés, hogy elég nagy adatmennyiségből majd magától kirajzolódik az igazság. A mennyiség valóban segíthet ritka minták felismerésében, eltérő nézőpontok feltárásában és a véletlen ingadozás csökkentésében. Rosszul felépített információs térben azonban a torzítás is stabil mintázattá válhat.

Ha egy platformon a felháborító tartalom kap több figyelmet, a rendelkezésre álló adatok nem egyszerűen a társadalom véleményét tükrözik. A figyelemért folytatott verseny, a moderáció, a felhasználói összetétel, a botok, az ajánlórendszer és a kilépő csendes többség együtt alakítja őket. Nagyobb mintán ilyenkor pontosabban mérhetjük ugyanazt a torzított környezetet.

A minőség ezért nem azt jelenti, hogy csak akadémiai folyóiratból szabad tájékozódni. Inkább azt, hogy tudjuk, milyen folyamat állította elő az adatot, mi maradt ki belőle, és mire alkalmas. Egy fórum kiváló forrás lehet visszatérő panaszok vagy nyelvi minták feltárására. Rossz alap lehet egy betegség gyakoriságának megbecsülésére. Egy nagyméretű hírchívum jól mutathatja, mikor és hol jelent meg egy téma, miközben nem dönti el, melyik állítás igaz.

A "sok adat majd kijavítja a rossz adatot" gondolat azért veszélyes, mert elrejt a mérce kérdését. Ha nincs legalább néhány ellenőrizhető támpont, a rendszer könnyen a leggyakoribb vagy legjobban összekapcsolt történetet találja meg. Ez lehet társadalmilag fontos történet. Attól még nem feltétlenül a legjobb magyarázat.

Az ellentétes tartalom keresése nem színházi egyensúly

A saját állásponttal ellentétes információ keresése az egyik leghasznosabb önellenőrzés, de könnyű rosszul végezni. Nem az a cél, hogy minden kérdéshez mechanikusan találjunk egy "másik oldalt", majd ötven-ötven százalékban osszuk el a figyelmet. A bizonyítékok nem demokratikus szavazással lesznek erősek.

A találat még nem tudás - bizonyítéksúly-mérleg, gyenge másolatok és erős független források

A feladat inkább az, hogy megtaláljuk a legjobb releváns ellenvetést. Ha egy szakmai konszenzust vizsgálunk, nem egy véletlenszerű komment jelenti az ellenoldalt. Ha egy személyes tapasztalatot értelmezzünk, nem lehet országos átlaggal egyszerűen eltörölni. Ha pedig az ütközés valójában értékek között van, újabb adat nem fogja helyettünk eldönteni, mennyi kockázatot tartunk elfogadhatónak.

Ez a pont különösen fontos a politikai és erkölcsi kérdésekben. Két ember láthatja ugyanazokat a költségvetési adatokat, mégis eltérően dönthet, mert más súlyt ad a rövid távú biztonságnak és a hosszú távú autonómiának. A tények tisztázása ilyenkor sem fölösleges. Megmutatja, hol ér véget az adatvita, és hol kezdődik az értékválasztás.

A félretájékoztatás kutatása arra is figyelmeztet, hogy egy hibás állítás egyszerű visszavonása gyakran nem elég. Az ember fejében a korábbi magyarázat helye üresen marad, és a történet tovább élhet akkor is, ha egy részletét már megcáfolták [4][5]. Hatékonyabb korrekcióhoz sokszor olyan alternatív magyarázat kell, amely nemcsak nemet mond; inkább érthetően újrendezi az eseményeket.

A figyelem is forrás

Nem minden információ érdemel azonos mennyiségű időt. A digitális környezetben a keresés költsége pénz, előfizetés és mindenekelőtt figyelem. Egy manipulatív oldal, egy forrás nélküli videó vagy egy századszor újracsomagolt állítás fél órát kérhet úgy, hogy közben semmivel nem visz közelebb a kérdéshez.

A kritikus figyelmen kívül hagyás fogalma azt a képességet jelöli, hogy felismerjük, mikor érdemes kilépni, blokkolni vagy más forráshoz fordulni [6]. Ez nem azonos a kellemetlen nézetek elkerülésével. A különbséget az indok adja. A tartalmat akkor hagyjuk ott, amikor nincs azonosítható állítása, ellenőrizhető eredete, vagy újra és újra ugyanazt a cáfolt anyagot forgatja; a személyes tetszés itt mellékes.

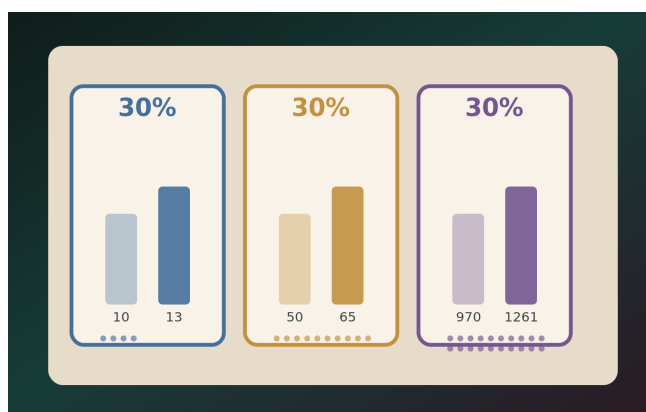
Az ellenkező veszély természetesen itt is megjelenik. A "nem méltó a figyelemre" címke kényelmesen védi a saját világpépünket. Ezért az elutasításnak is nyoma kell legyen a gondolkodásban: miért nem releváns, milyen ellenőrzési pont hiányzik, és milyen feltétellel vennénk mégis komolyan.

A jó tájékozódás nem a végtelen nyitottság állapota. Inkább fegyelmezett átjárás a kíváncsiság és a szűrés között.

A kontextus nem utólagos díszítés

Egy mondat jelentése gyakran akkor változik meg, amikor visszakapja az idejét, helyét és szereplőit. A "harminc százalékkal nőtt" állítás lehet jelentős, jelentéktelen vagy félrevezető attól függően, mi nőtt,

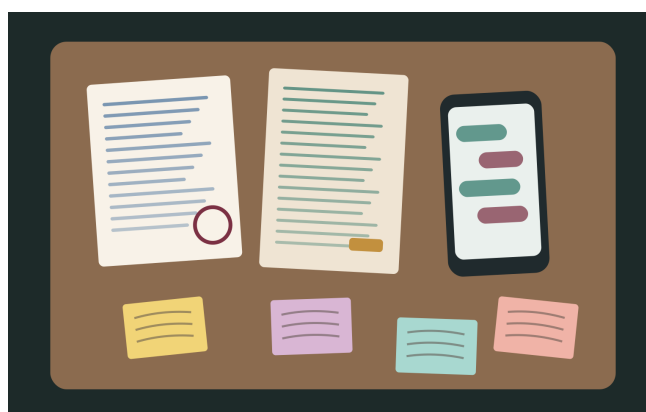
milyen bázisról, milyen időszakban, és közben változott-e a mérés módja. A szám önmagában pontos lehet, miközben a belőle készült történet mégis hibás.

A találat még nem tudás - hárompaneles adatvizualizáció, azonos relatív változás eltérő bázisokon

A kontextusba helyezés nem azt jelenti, hogy minden állítást addig puhítunk, amíg már semmit nem mond. Éppen ellenkezőleg: pontosabbá tesszük a határát. Megkülönböztetjük, mit állít közvetlenül az adat, mit következtet belőle a szerző, és milyen további feltétel kellene ahhoz, hogy a következtetés más helyzetben is érvényes legyen.

Egy szolgáltatói vitában például a számla, a szerződés, az ügyfélszolgálati tájékoztatás és az ügyfél emléke nem egyforma típusú információ. A számla mutatja, mit követel a szolgáltató. A szerződés azt, milyen szabályra hivatkozhat. A hangfelvétel megmutathatja, mit mondtak ténylegesen. Az emlék segít rekonstruálni, miért cselekedett valaki úgy, ahogy, de évekkel később önmagában gyenge bizonyíték lehet a pontos mondatokra. A helyzet csak akkor válik érthetővé, ha ezeket nem egyetlen "kinek van igaza?" kérdésbe préseljük.

A találat még nem tudás - dokumentarista tárgyi asztalkép, négy információ típus

A kontextus tehát kapcsolatokat ad az információhoz. Nélküle a részletek megmaradnak, de nem tudjuk, melyik mit tart.

A feljegyzés nem bürokrácia, ha emlékezetet pótol

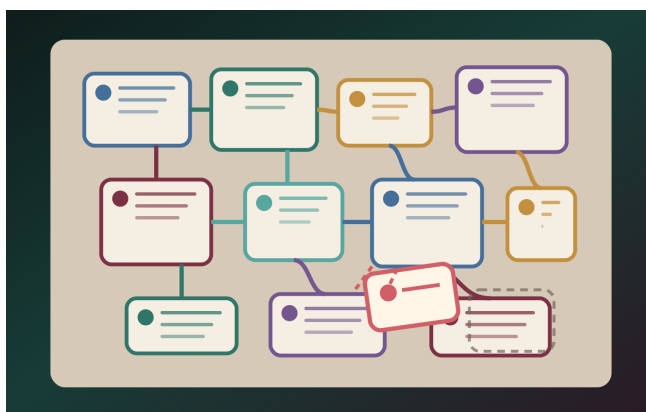
Összetett ügyben hamar elveszik, melyik állítás honnan jött, melyik forrás független, és hol maradt nyitott kérdés. Egy rövid jegyzet, táblázat vagy vizuális térkép ilyenkor nem azért hasznos, mert tudományos külsőt ad a keresésnek. Azért, mert az emberi emlékezet szeret utólag rendezettebb történetet mesélni annál, mint amilyen a tényleges út volt.

Elég lehet néhány oszlop: mit állít a forrás; mire támaszkodik; melyik részt tekintjük erősnek; mivel ütközik; és mi változtatná meg az értékelést. A forma nem szent. A nyomkövethetőség a lényeg. Ha egy héttel később már nem tudjuk, hogy egy szám eredeti kutatásból, sajtóanyagból vagy emlékezetből származott, a gondolkodásunk észrevétlenül összekeverte a bizonyossági szinteket.

A szisztematikus áttekintések PRISMA-irányelvei jóval szigorúbb és más célú folyamatot írnak le, mint egy hétköznapi keresés [7]. Egyetlen tanulság azonban átvihető: érdemes láthatóvá tenni, hol kerestünk, mit választottunk ki, és mit hagytunk ki. Ettől a magánjegyzet nem válik kutatási publikációvá. Viszont kevésbé engedi, hogy utólag csak a nekünk kedvező útvonalra emlékezzünk.

Az új információ átrendezi a polcot

A keresés akkor ér valamit, ha a linkek számán túl pontosabbá válik, mit gondolhatunk a kérdésről. Ez néha egyszerű kiegészítés. Máskor kellemetlenebb: egy új adat miatt át kell írni egy korábbi kapcsolatot, el kell választani két összemossott fogalmat, vagy be kell látni, hogy a kedvelt magyarázatunk csak szűkebb körben működik.

A találat még nem tudás - moduláris tudástérkép, áthelyezett elem és nyitva maradó kapcsolat

A hitrevízió formális elméletei azt vizsgálják, hogyan változhat egy állításrendszer új információ hatására úgy, hogy a lehető legtöbb korábbi elem megmaradjon [8]. A hétköznapi világkép nem logikai adatbázis. Érzelmek, tapasztalatok, identitás és erkölcsi kötelezettségek is kapcsolódnak hozzá. A nehézség mégis ismerős: egy új tény ritkán egyetlen üres rubrikát tölt ki. Gyakran más állítások súlyát is megváltoztatja.

A koherencia itt szükséges, de nem elégséges. Egy összeesküvés-elmélet is lehet belsőleg rendezett. Sőt, kifejezetten ellenállóvá válhat, ha minden cáfolatot a rendszer elleni támadás bizonyítékaként értelmez. A használható világkép ezért összefüggő és javítható. El tudja mondani, melyik része erős, melyik feltételes, és hol van még fehér folt.

Ez energiaigényes. Egy új információ néha azért kellemetlen, mert több régi mondatot egyszerre kell miatta újrendezni; a hír tartalma akár semleges is lehet. A tisztább kép ára gyakran az, hogy elveszítjük egy egyszerűbb történet kényelmét.

Mikor lehet abbahagyni?

A végtelen keresés nem feltétlenül alaposabb, csak végtelen. Dönteni többnyire akkor is kell, amikor maradt bizonytalanság. A kérdés ezért arra irányul, hogy a döntés szempontjából lényeges állításokat kellő mélységben megvizsgáltuk-e; a teljes tudás eleve elérhetetlen mérce.

Egy használható lezárásnál általában már tisztáztuk a kérdés fő fogalmait, megtaláltuk a legerősebb elérhető forrásokat, ellenőriztük az eredetüket, megnéztük a releváns ellenvetést, és meg tudjuk nevezni,

mi maradt bizonytalan. Ha a következő tíz találat csak ugyanazt ismétli új címmel, a további keresés hozadéka kicsi. Ha viszont egy döntő adat forrása nem található, vagy két erős kutatás eltérő eredménye mögött még nem értjük a módszertani különbséget, korai lenne lezárni.

A jó döntés nem mindig a legbiztosabb mondatból születik. Néha abból, hogy pontosan látjuk, mekkora bizonytalanságot vállalunk.

A keresés tehát nem linkgyűjtés, és nem is egyetlen hibátlan forrás megtalálása. Inkább annak lassú felépítése, hogy az információk közül melyik mit mond, meddig mondja, és mit változtat azon, amit eddig gondoltunk. A végeredmény nem feltétlenül látványos. Talán csak egy óvatosabb mondat, néhány elvetett magyarázat és egy pontosabban megnevezett nyitott kérdés.

Ez kevésnek tűnhet. A valóságban innen kezdődik a tudás.

Hivatkozások

[1] Kunda, Ziva (1990): "The Case for Motivated Reasoning." *Psychological Bulletin*, 108(3), 480-498. DOI: 10.1037/0033-2909.108.3.480.

[2] Nickerson, Raymond S. (1998): "Confirmation Bias: A Ubiquitous Phenomenon in Many Guises." *Review of General Psychology*, 2(2), 175-220. DOI: 10.1037/1089-2680.2.2.175.

[3] Wineburg, Sam; McGrew, Sarah (2019): "Lateral Reading and the Nature of Expertise: Reading Less and Learning More When Evaluating Digital Information." *Teachers College Record*, 121(11), 1-40. DOI: 10.1177/016146811912101102.

[4] Lewandowsky, Stephan et al. (2012): "Misinformation and Its Correction: Continued Influence and Successful Debiasing." *Psychological Science in the Public Interest*, 13(3), 106-131. DOI: 10.1177/1529100612451018.

[5] Ecker, Ullrich K. H. et al. (2022): "The Psychological Drivers of Misinformation Belief and Its Resistance to Correction." *Nature Reviews Psychology*, 1, 13-29. DOI: 10.1038/s44159-021-00006-y.

[6] Kozyreva, Anastasia; Wineburg, Sam; Lewandowsky, Stephan; Hertwig, Ralph (2023): "Critical Ignoring as a Core Competence for Digital Citizens." *Current Directions in Psychological Science*, 32(1), 81-88. DOI: 10.1177/09637214221121570.

[7] Page, Matthew J. et al. (2021): "The PRISMA 2020 Statement: An Updated Guideline for Reporting Systematic Reviews." *BMJ*, 372:n71. DOI: 10.1136/bmj.n71.

[8] Alchourrón, Carlos E.; Gärdenfors, Peter; Makinson, David (1985): "On the Logic of Theory Change: Partial Meet Contraction and Revision Functions." *Journal of Symbolic Logic*, 50(2), 510-530. DOI: 10.2307/2274239.